

Представлено актуальні проблеми історії, археології, етнології, філософії історії, історіографії та джерелознавства, шляхи й засоби їхнього вирішення із залученням загальнонаукових та історичних методів, а також методів мистецтвознавства, соціології, статистики, психології, політології, міжнародних відносин і методології інших наближених суспільних і гуманітарних наук.

Для наукових працівників, викладачів, учителів і студентів.

The "Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. History" encourages interdisciplinary approaches to history, engaging methods of sociology, statistics, political sciences, international relations, and other methodological approaches from related social sciences and humanities, which results on current problems of history, archaeology, ethnology, philosophy of history, historiography and source studies; the ways and means of solving these problems are released in the issue.

For scholars, researchers, teachers and students.

ВІДПОВІДАЛЬНИЙ РЕДАКТОР	І. К. Патриляк, д-р іст. наук, проф. (Україна)
РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ	А. О. Руккас, канд. іст. наук, доц. (заст. відп. ред.) (Україна); І. Г. Адамська, канд. іст. наук (відп. секр.) (Україна); М. В. Борисенко, д-р іст. наук, проф. (Україна); І. Бутулis, д-р іст. наук, проф. (Латвія); Й. Вайченоніс, д-р філософії, проф. (Литва); В. П. Капелюшний, д-р іст. наук, проф. (Україна); В. Ф. Колесник, д-р іст. наук, проф. (Україна); А. П. Коцур, д-р іст. наук, проф. (Україна); М. Кротюфіль, д-р іст. наук, проф. (Польща); Т. Кузьо, д-р філософії (Канада); В. М. Литвин, д-р іст. наук, проф. (Україна); О. П. Машевський, д-р іст. наук, проф. (Україна); В. М. Мордвінцев, д-р іст. наук, проф. (Україна); С. М. Плохій, д-р іст. наук, проф. (США); А. Г. Слюсаренко, д-р іст. наук, проф. (Україна); В. В. Ставнюк, д-р іст. наук, проф. (Україна); Т. Г. Таїрова-Яковлева, д-р іст. наук, проф. (Росія); Р. В. Терпиловський, д-р іст. наук, проф. (Україна); С. Чанг, д-р філософії, проф. (США); М. Г. Щербак, д-р іст. наук, проф. (Україна).
Адреса редколегії	01601, Київ, вул. Володимирська, 60, к. 349а, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, історичний факультет, Тел: +38 044 234-09-71; факс: +38 044 234-69- 80 E-mail: bulletin.history@univ.net.ua; web: http://bulletin.history.univ.kiev.ua
Затверджено	Вченою радою історичного факультету 22.12.16 (протокол № 5)
Атестовано	Міністерством освіти і науки України. Наказ № 515 від 16.05.16
Зареєстровано	Міністерством юстиції України. Свідоцтво про державну реєстрацію КВ № 17218-5988 Р від 10.11.10
Засновник Та видавець	Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет". Свідоцтво внесено до Державного реєстру ДК № 1103 від 31.10.02
Адреса видавця	01601, Київ-601, 6-р Т.Шевченка, 14, кімн. 43 ☎ (38044) 239 31 72, 239 32 22; факс 239 31 28

BULLETIN

OF TARAS SHEVCHENKO NATIONAL UNIVERSITY OF KYIV

ISSN 1728-2640

HISTORY

4(131)/2016

Established in 1958

The "Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. History" encourages interdisciplinary approaches to history, engaging methods of sociology, statistics, political sciences, international relations, and other methodological approaches from related social sciences and humanities, which results on current problems of history, archaeology, ethnology, philosophy of history, historiography and source studies; the ways and means of solving these problems are released in the issue.

For scholars, researchers, teachers and students.

Представлено актуальні проблеми історії, археології, етнології, філософії історії, історіографії та джерелознавства, шляхи й засоби їхнього вирішення із залученням загальнонаукових та історичних методів, а також методів мистецтвознавства, соціології, статистики, психології, політології, міжнародних відносин і методології інших наближених суспільних і гуманітарних наук.

Для наукових працівників, викладачів, учителів та студентів.

EXECUTIVE EDITOR	Prof. Ivan Patryliak (Ukraine)
EDITORIAL BOARD	Dr. Andrii Rukkas (Deputy Executive Editor)(Ukraine); Dr. Iryna Adamska (Executive Secretary) (Ukraine); Prof. Myroslav Borysenko (Ukraine); Prof. Ilgvars Butulis (Latvia); Prof. Jonas Vaičenonis (Lithuania); Prof. Valerii Kapeliushnyi (Ukraine); Prof. Viktor Kolesnyk (Ukraine); Prof. Anatolii Kotsur (Ukraine); Prof. Maciej Krotofil (Poland); Dr Taras Kuzio (Canada); Prof. Volodymyr Lytvyn (Ukraine); Prof. Oleh Mashevskyi (Ukraine); Prof. Viacheslav Mordvintsev (Ukraine); Prof. Anatolii Sliusarenko (Ukraine); Prof. Viktor Stavniuk (Ukraine); Prof. Serhii Plokhii (USA); Prof. Tetiana Tairova-Iakovleva (Russia); Prof. Rostyslav Terpylovskyi (Ukraine); Prof. Sidney H. H. Chang (USA); Prof. Mykola Shcherbak (Ukraine)
Editorial address	60, Volodymyrska str., of. 349a, Kyiv, Ukraine, 01601 Faculty of History, Taras Shevchenko National University of Kyiv Phone: +38 044 234-09-71; fax: +38 044 234-69-80 E-mail: bulletin.history@univ.net.ua; web: http://bulletin.history.univ.kiev.ua
Approved by	The Academic Council of the Faculty of History, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine (Protocol № 5 of 22.12.2016)
Certified by	the Ministry of Education and Science of Ukraine. Order № 515 of 16.05.16
Registration	Ministry of Justice of Ukraine. Registration certificate № 17218-5988 P of 10.11.10
Publisher	Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine. Publishing house "Kyiv University". Certificate submitted to the State Register № 1103 of 31.10.02
Address of publisher	14, T. Shevchenko blvrd., of. 43, Kyiv, Ukraine, 01601 Phone: +38 044 239-31-72, +38 044 239-32-22; fax: +38 044 239-31-28; e-mail: vpc@univ.kiev.ua ; web: http://vpc.univ.kiev.ua

ЗМІСТ

СТАТТІ

Боровик М. Добираючи інших слів: невідомі щоденники Ірини Хорошунової	5
Гріффен Л., Титова О. Пам'яткознавство в системі наук.....	9
Желага Д., Радомський І. Трипільська спадщина Середнього Дністра: загроза руйнації та рятувальна діяльність.....	14
Іванисько С. Київська крайова інспектура охорони пам'яток культури та збереження Софійського собору в Києві	17
Казьмирчук М. Меморіальний і ностальгійний туризм у вітчизняних і зарубіжних дослідженнях	20
Кравченко І. Київська Андріївська церква: заходи з ремонту та охорони пам'ятки у ХІХ – на початку ХХ століття.....	31
Лизун О. Сучасний стан і перспективи збереження палеолітичних пам'яток Середнього Подніпров'я.....	35
Моця Б. Проблемні питання організації системи охорони культурної спадщини	37
Панчук О. Заснування церковно-археологічних музеїв при духовних академіях і в єпархіях в Україні: ідея, витоки, роль М. І. Петрова.....	41
Петраускене А. Розбудова археологічного музею під відкритим небом у місті Олевськ Житомирської області	44
Пількевич А. "Українська античність" як соціокультурний чинник у контексті євроінтеграційних прагнень України	48
Пількевич В. Діяльність ЮНЕСКО у сфері збереження світової культурної спадщини.....	50
Самойленко Л. Освіта в музеї та музейна освіта в історії Київського університету.....	53
Самойленко Л., Шидловський П. Межиріцька стоянка: яке майбутнє в нашого минулого?	62
Самчук Т. Формування університетського простору в Києві (до історії перших будинків університету св. Володимира)	69
Філіпова Г., Колибенко М. Реконструкція історичної топографії Переяслава за розписним списком 1684 року	75
Хан Є., Слюсаренко А. Інтеграційні процеси Україна – Європейський союз: на прикладі співпраці у сфері вищої освіти.....	80
Шидловський П. Пам'ятки первісності: суспільна користь чи гальмо інвестиційного процесу?	85
Яненко А., Зіновіїва Ю. "Необхідна рішуча боротьба зі скарбошуканням": наукова спільнота УСРР vs скарбошукачі у другій половині 1920-х роках.	89

CONTENTS

ARTICLES

Borovyk M. Choosing the other words: the unknown diaries of Irina Khoroshunova	5
Hriffen L., Tytova O. Monument studies in the system of sciences	9
Zhelaga D., Radomskii I. The Trypillian archaeological heritage in the Middle Dniester area: threats of destruction and saving activities	14
Ivanysko S. Kyiv regional inspectorship for the protection of cultural heritage and the conservation of the Saint Sophia's Cathedral	17
Kazmyrchuk M. Memorial and nostalgic tourism in the domestic and foreign studies	20
Kravchenko I. Kiev St. Andrew's Church: protection and repairment of the monument in the nineteenth century – at the beginning of the twentieth century	31
Lyzun O. Present state and prospects of preservation of Paleolithic sites in the Middle Dnieper Area	35
Motsia B. Problems in organization of the protecting system for cultural heritage	37
Panchuk O. The establishment of the church archaeological museums at the theological academies and in the eparchies in Ukraine: idea, origins, role of N. I. Petrov	41
Petrauskene A. Development of the archaeological open air museum in Olevsk city, Zhytomyr region	44
Pilkevych A. "The Ukrainian Antiquity" as a socio-cultural factor in the context of Ukraine's European integration	48
Pilkevych V. The activities of the UNESCO in the preservation of cultural heritage	50
Samoilenko L. Education in museum and museum education in the history of the University of Kyiv	53
Samoilenko L., Shydlovskiy P. Mezhyrich Settlement: what will be the future of our past?	62
Samchuk T. The formation of the university space in Kyiv (the history of the first facilities of the University of St. Volodymyr)	69
Filipova F., Kolybenko M. Reconstruction of the historical topography of Pereiaslav based on the city list from 1684	75
Khan E., Sliusarenko A. Ukraine's European integration: an example of cooperation in higher education	80
Shydlovskiy P. Prehistoric sites: a public benefit or a waste of investments?	85
Yanenko A., Zynoviyiva Yu. "A decisive struggle against treasure hunting is needed": the scientific community in the UkrSSR vs treasure hunters in the second half of 1920s	89

53. SOSIMENKO, I. P. (2010) Osnovopolozhnikhi otechestvennogo muzevedeniya: H. L. Malyskiy u ego pedagogicheskaya deyatel'nost'. Voprosy muzeologii. 2, 46–54.
53. Сосименко І.П. Основположники отечественного музееведения: Г.Л. Малицкий и его педагогическая деятельность / И. П. Сосименко // Вопросы музеологии. – 2010. – № 2. – С. 46–54.
54. SOTNIKOVA, S. I. (2004) Muzeologiya: Posobie dlya vuzov. Moscow: Drofa.
55. STAVYTSKA, A. V. (2012) Kyivskyi arkeolohichniy instytut yak navchalno-naukova korporatsiia. *Arkeolohiia i davnia istoriia Ukrainy*. 9, 263–267.
56. Statystychnyi biuletyn "Zaklady kultury, mystetstva, fizkultury ta sportu Ukrainy", 2012. [Online] Available from: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/publikat_u.htm [Accessed: 19.10.2016].
57. STORCHAI, O. V. (2007) Bonaventura Klembovskiy i mystetska osvita. *Studii mystetstvoznavchi*. 1, 76–92.
58. SUNDIEVA, A. A. (2006) Obosoblenie muzeinogo dela v samostoiatel'nuu sferu kul'turnoi deiatel'nosti. In: M. E. Kaulen et al (eds.) *Muzejnoe delo Rossii*. 2nd edition. Moscow: Izdatel'stvo VK, 2006, pp. 35–120.
59. TARAN, A. V. (2005) Universitetskie muzei Rossii: proshloe, nastoyashchee, budushchee. *Observatoriya kultury*. 2, 64–77.
60. TARASENKO, O. O. (2007) Muzei starozhytnosti universytetu Sv. Volodymyra u vyvchenni istorii ukrainskoho narodu (do 170-richchia zasnuvannia). *Sumska starovyna*. XXIII, 78–83.
61. TISHKIN, A. A., GREBENNIKOVA, T. G. (2014) Podgotovka professionalnykh kadrov v oblasti muzeologii i okhrany naslediya v ramkakh mahisterskikh programm. *Vestnyk Tomskogo gosuniversiteta. Kulturologiya i iskusstvovedenie*. 1 (13), 120–125.
62. TURMYS, N. (2004) Pytannia teorii ta praktyky ukrainskoi numizmatyky: geneza ta retrospektyvy. *Drohobyskyi kraieznachnyi zbirnyk*. VIII, 94–118.

63. Universitetskie izvestiya (1869). 6 (1), 37.
64. Ustav Universiteta Sv. Vladimira 25 December 1833 (1994). In: V. I. Ulianovskiy, V. A. Korotkiy (eds.) *Z imenem Svyatoho Volodymyra*. Kyivskyi universytet u dokumentakh, materialakh ta spogadakh suchasnykh: [in 2 vol.]. Vol. 1. Kyiv: Zapovit.
65. FEDOROVA, L. D. (2011) Z istorii muzeiv Kyieva XIX – pochatku XX st. *Kraieznavstvo*. 1, 115–128.
66. FRANKO, O. O. (1991) Ohliad fondu muzeiu starozhytnosti pry Kyivskomu universyteti sv. Volodymyra (naukovy arkhiv Instytutu arkeolohii AN URSR). *Arkeolohiia*. 1, 145–147.
67. KHRZHONSHCHEVSKIY, N. A. (1884) Laboratoriya pri kafedre obshchei patologii. In: V. S. Ikonnikov (ed.) *Istoriko-statisticheskie zapiski ob uchenykh i uchebno-vspomogatelnykh uchrezhdeniyakh Imperatorskogo universiteta Sv. Vladimira (1834–1884)*. Kiev: Tipografiya Imperatorskogo universiteta Sv. Vladimira, pp. 295–297.
68. SHEIKO, V. M., KANISTRATENKO, M. M., KUSHNARENKO, N. M. (2013) Pidhotovka fakhivtsiv muzeinoi spravy v KhDAK (1989–1998 rr.). *Visnyk Kharkivskoi derzhavnoi akademii kultury*. 39, 59–70.
69. SHIDLOVSKIY, I. V. (2012) *Istoriia muzeinoi spravy ta Zoolohichnykh muzeiv universitetiv Ukrainy*. Lviv: LNU im. Ivana Franka.
70. SHMIT, F. I. (1919) Istoricheskie, etnograficheskie, khudozhestvennye muzei. Ocherk istorii i teorii muzeinogo dela. Kharkov: Soyuz.
71. SHULGIN, V. (2010) *Istoriya Universyteta Sv. Vladymyra*. Kyiv: Lybid.
72. YURENEVA, T. Yu. (2007) *Muzevedenie: Uchebnik dlya vyshej shkoly*. 4th edition. Moscow: Akademicheskij Proekt; Alma Mater.
73. LOURENÇO, M. (2005) *Between two worlds: the distinct nature and contemporary significance of university museums and collections in Europe*. PhD dissertation. Paris: Conservatoire National des Arts et Métiers.

Надійшла до редколегії 28.11.16

L. Samoilenko, The Head of Museum of Archaeology
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

EDUCATION IN MUSEUM AND MUSEUM EDUCATION IN THE HISTORY OF THE UNIVERSITY OF KYIV

The article deals with the museums activity in the history of Taras Shevchenko National University of Kyiv. It looks at the different collections, the history of their formation and their impact on the educational programs and the development of science. In addition, attention is paid to the status of university museums, their place in the structure of the University and their contribution to the Museum Fund of Ukraine. In addition, we analysed the experience of the University in the introduction of educational courses on Museology and Protection of historical and cultural heritage. The article reviews the history of implementation the Museology in the list of University's disciplines the mid-1940s and organizing a new for Ukraine educational program for the training of museum staff in 1953. The author concludes that the need to use modern technology in the organization of storage, registration, interpretation and use of museum collections. As it seems, it is time to introduce reforms in teaching of museum studies.

Keywords: university museum, education, Museology, the Museum Fund of Ukraine, training of museum staff, a teaching of museum studies.

УДК 902.2(477.46)“632”

<https://doi.org/10.17721/1728-2640.2016.131.4.14>

Л. Самойленко, завідувач Археологічного музею,
П. Шидловський, канд. іст. наук, доц.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

МЕЖИРІЦЬКА СТОЯНКА: ЯКЕ МАЙБУТНЄ В НАШОГО МИНУЛОГО?

Висвітлено 50-річчю історію дослідження унікальної пам'ятки археології – стоянки мисливців на мамонтів, що виникла в середині 15 тис. до н. е. на території сучасного с. Межиріч Канівського р-ну Черкаської обл., на місці, у межиріччя р. Рось і р. Росави, трохи західніше р. Дніпро. Подано огляд сучасного стану об'єкту. Поінформовано про перебіг науково-практичного семінару, що відбувся 22 липня цього року. Його організували співробітники та студенти кафедри археології та музеєзнавства за ініціативи Центру палеоетнологічних досліджень ім. Хв. Вовка з нагоди півстолітнього ювілею дослідження пам'ятки верхньопалеолітичної доби із залишками архітектури та кісток мамонта. Особливо приділено увагу деяким пропозиціям до порятунку знахідки, що має виняткове значення для вітчизняного та східноєвропейського палеоліту, його музеєфікації й організації подальшого використання на рівні сучасних стандартів як для наукової, навчальної, так і для культурно-просвітницької діяльності.

Ключові слова, археологія, охорона культурної спадщини України, палеоліт, стоянка мисливців на мамонтів, музеєфікація.

Межиріцька стоянка мисливців на мамонтів – об'єкт культурної спадщини національного значення, що занесений до Державного реєстру нерухомих пам'яток України за № 230017-Н – попри 50-річчю історію досліджень не втратила свою вагомість як наукове джерело для розкриття питань взаємозв'язку природи та суспільства в доісторичні часи.

Протягом всього періоду розкопок до вивчення стоянки активно долучались співробітники нашого університету. Після випадкового виявлення місцевим жителем перших артефактів, розкопки розпочала 1966 р. експедиція під керівництвом академіка Івана Підоплічка. Він, тоді викладач нашого університету, був також

директором Інституту зоології АН УРСР, і керівником відділу палеозоології цього ж інституту – нині відділ у складі Національного науково-природничого музею Національної академії наук України (НАНУ). До 1974 р. науковці вже виявили і дослідили залишки трьох наземних жител, збудованих із кісток мамонтів первісними мешканцями прильодовикової Європи та перевезли їх на зберігання до фондів Національного науково-природничого музею НАНУ [6; 7].

Реконструкція житла № 1 стала окрасою експозиції палеонтологічного відділу і здобула славу всесвітньо відомого артефакту, який репрезентує археологію України палеолітичної доби (Рис. 1).

Рис. 1. Реконструкція Межиріцького житла № 1 в експозиції палеонтологічного відділу Національного науково-природничого музею Національної академії наук України

Подібні знахідки трапляються дуже рідко, а особливість Межиріцької стоянки полягає ще й у хорошому збереженні культурного шару й залишків житлових конструкцій із кісток мамонта, що позначають витoki архітектури. Також гарно зберігся й інший фауністичний матеріал на господарських виробничих об'єктах, що є неоціненним джерелом як для наукових досліджень, так і для музеєфікації.

Від 1976 до 1984 рр., і у 1989 рр. до досліджень палеозоологів Національного науково-природничого музею НАН України доєдналася експедиція кафедри археології, музеєзнавства та етнографії Київського університету імені Тараса Шевченка під орудою д-ра іст. наук проф. Михайла Гладких. Експедиція стає базою для проходження археологічної практики студентів нашого університету. 1976 р. було відкрито й досліджено залишки ще одного, четвертого, житла і територію

довкола нього (**Рис. 2**). Залишки житла, основним матеріалом конструкції якого були кістки мамонта, збереглися у вигляді скупчення кісток мамонта у формі видовженого овалу розміром 5,85х4,63 м, орієнтованого довгою віссю з заходу на схід. Висота скупчення над рівнем стародавньої поверхні – 0,6 м. Виділяється зовнішня обкладка та внутрішні елементи конструкції. Зовнішня обкладка складена з черепів і нижніх щелеп, тазових кісток і лопаток мамонта. Присутність ритміки та симетрії у використанні кісток мамонта при спорудженні житла, свідчить про наявність технічного, функціонального й естетичного аспекту первісної архітектури. Ця конструкція є яскравим свідченням найдавніших форм архітектури, використаних *Homo Sapiens* в суворих прильодовикових умовах із наявною утилітарною, ергономічною, естетичною та світоглядними функціями, що характеризує її саме як житло [1; 2, с. 50–54].

Рис. 2. М. І. Гладких під час дослідження четвертого житла

Від 1989 до 1998 р. роботи на пам'ятці проводились українсько-американською експедицією під керівництвом Нінель Корнієць. Тоді вдалося віднайти кошти та відселити мешканців сусідніх дворів, аби розширити межі розкопок і продовжувати дослідження. Усвідомили дослідники також необхідність музеєфікації унікальної пам'ятки. Відкрите четверте житло залишили *in situ* для

створення у прийдешньому музейній експозиції, а згодом, за кошти міжнародного проекту (США), вдалося звести над ним легке металеве тимчасове накриття, яке навіть на той час мало відповідало вимогам консервації археологічних об'єктів. Легке, відкрите з трьох сторін вітру та сонцю, воно неодноразово ставало об'єктом крадіжок мамонтових кісток з обкладки стародавнього житла, про

що повідомлялося експедицією у правоохоронні органи. Однак немає нічого тривалішого як тимчасове.

Перше десятиліття незалежності України було доволі несприятливим для археологічних розкопок і археологічні роботи на стоянці відновлюються лише на початку нинішнього тисячоліття, завдячуючи допомозі науковців Франції. Упродовж 2002–2008 рр. дослідження пам'ятки проводила спільна українсько-французька експедиція під керівництвом канд. іст. наук, ст. наукового співробітника відділу археології кам'яної доби Інституту археології НАН України Дмитра Нужного, доктора відділу преісторії Національного музею природничої історії (Париж, Франція) Стефана Пеана а також канд. іст. наук, доцента кафедри археології та музеєзнавства Павла Шидловського, який із 2010 р. очолює Межиріцьку палеолітичну експедицію [11; 12].

За незалежної України держава, що у пріоритетному порядку має забезпечувати збереження історичних пам'яток та інших об'єктів, які є культурною цінністю, в особі керівництва Національного науково-природничого музею НАН України як установа, що набула права користування й управління пам'яткою археології, 2008 р. знову порушує питання про музеєфікацію унікального

об'єкту. На спільному засіданні представників НАН України й районної влади було обговорено питання будівництва спеціального музею на місці знаменитої стоянки. Для цього планували виділити 85 соток землі та звести необхідні споруди. Також передбачалось, що об'єкт екскурсійного огляду "Стійбище мисливців на мамонтів" буде невід'ємною частиною маршрутів програми "Золота підкова Черкащини". Окрім того, президент Національної академії наук України Борис Патон висловив думку, що за умов зведення в с. Межиріч пристойного музею, об'єкт може бути взятий під патронат ЮНЕСКО як пам'ятка світового значення.

Однак далі амбітних планів справа так і не просунулась. Старе, зведене ще за радянських часів, тимчасове накриття над четвертим житлом завалилось від мокрого снігу навесні 2010 р. (Рис. 3) На його місці, силами сучасних дослідників пам'ятки, за підтримки начальника Черкаської обласної археологічної інспекції Миколи Сухового та за гроші місцевого мецената, вдалося збудувати легкий металевий ангар, який теж не захищає повноцінно артефакти та не відповідає рівню археологічної пам'ятки національного значення.

Рис. 3. Руйнування ангара над четвертим житлом, 2010 р.

Більше того, так і не було виготовлено необхідної облікової документації, яка підлягає постійному зберіганню в органі охорони культурної спадщини (зберігся лише паспорт застарілої форми, що не відповідає вимогам сучасного законодавства), не було визначено межі території пам'ятки та її охоронної зони, а земельна ділянка в Державному земельному кадастрі не зареєстрована як така, що має державну форму власності, на якій знаходиться пам'ятка археології [10].

Від 2009 р. дослідження проводить експедиція нашого університету за керівництва Павла Шидловського і є базою для археологічної практики студентів-істориків.

Нині вже вибрано розкоп на глибину майже 4 м площею більш як 2500 кв. м. Отримано значну колекцію знарядь праці первісної людини з кременю й кістки, що поповнили музейні експозиції в Черкасах і Києві. Науковий аналіз і обробка археологічних матеріалів допомогли зробити нові висновки про життя мешканців стоянки, добуто також унікальні матеріали для спостережень археозоологів і палеоботаніків. Стратиграфічні розрізи стали науковою лабораторією для геологів і геоморфологів [5; 8]. Удосконалились методи археологічних досліджень

став глибшим, комплексним і всебічним науковий аналіз добутих матеріалів, а відтак розширились наші уявлення про побут і культуру давнього населення України.

Пам'ятка завжди викликала зацікавлення науковців різних спеціальностей, у тому числі й із різних країн. Із джерелознавчого погляду стоянка є визначним явищем для вивчення й інтерпретації первісного господарства, соціальної структури та духовної культури мисливських суспільств. Із часу перших розкопок і донині в дослідженні пам'ятки було задіяно чимало міжнародних наукових програм за підтримки таких країн як Франція, Бельгія, Німеччина, США. Минулого року пам'яткою зацікавилися науковці з Бернського університету (Швейцарія).

Отже, до півстолітнього періоду наукових досліджень на території Межиріцької стоянки викладачі університету мають безпосередній стосунок і зацікавлені у їхньому продовженні. Археологічна колекція артефактів, отриманих унаслідок розкопок зберігається в Археологічному музеї університету.

Починаючи з 1976 р., відколи було відкрито четверте житло, кілька поколінь науковців і пам'яткоохоронців мріють про музеєфікацію пам'ятки, гостро розуміють

таку потребу. Адже в умовах сучасних приватизаційних процесів, бурхливого розвитку будівництва та техногенного тиску на ландшафт питання збереження пам'яток культурної спадщини, особливо національного значення потребує втручання громадськості з огляду на можливості репрезентації історії та культури в сучасному глобалізованому світі. Особливо це стосується археологічних пам'яток, що належать до найдавніших етапів розвитку людини і суспільства. По-перше, тому, що ці археологічні об'єкти давніх епох належать до загальної спадщини людства й несуть у собі інформацію про розвиток нашого біологічного виду та його культури [3], по друге, вони не відновлювані – при руйнації пам'ятки або її частини інформація, яка могла б бути отримана з археологічного літопису, практично втрачається назавжди [10, с. 567]. Тому, коли співробітники і студенти кафедри археології та музеєзнавства разом Центром палеоетнологічних досліджень ім. Хв. Вовка готувались до проведення науково-практичного польового семінару "Межиріцька стоянка: 15 тисяч років історії, 50 років дослідження", ставили собі завдання не лише відзначити півстолітній ювілей розкопок археологічної пам'ятки, яка стала тепер справжнім міждисциплінарним науко-

вим полігоном для вітчизняних і зарубіжних спеціалістів в галузі археології, геології, геоморфології, археозоології, палеоботаніки та познайомити гостей із результатами й перспективами досліджень, але, насамперед, прагнули привернути увагу до наболілих проблем її охорони, збереження та музеєфікації, що накопичилися за останні десятиліття. Адже збитки через безвідповідальне відношення до цього, виняткового в багатьох значеннях, археологічного місцезнаходження, уже ніколи не вдасться повернути. Безнадійно буде втрачена не лише важлива наукова інформація, а й можливість використовувати наукові здобутки археологів у культурному просторі України, зникне реальна перспектива яскравої презентації її давньої й неповторної історії. Прикро, і за 50 років досліджень і охорони культурної спадщини України, ми поки що спромоглися вибудувати безрадісне майбутнє для нашої минувшини. І хоча науковці б'ють на сполох не вперше, зупинити процеси, через які унікальна історична пам'ятка може зникнути назавжди, поки ще не вдалося. А тому семінар супроводжувало більш правдиве гасло, що бентежило й навіювало смуток одночасно. [<http://www.radiosvoboda.org/a/27116502.html>] (Рис. 4).

Рис. 4. Правдиве гасло польового семінару, що бентежило й навіювало смуток одночасно, 2016 р.

Серед учасників семінару були пересічні жителі села, учителі шкіл, представники органів місцевого самоврядування, начальник Управління культури та взаємозв'язків із громадськістю Черкаської обласної державної адміністрації (ОДА), студенти, а також журналісти. Виконуючи програму польового семінару, керівник експедиції П. Шидловський для гостей провів докладну екскурсію по стоянці, розповів історію досліджень, повідомив про результати й методику розкопок, показав ділянку цьогорічного розкопу. Оглядаючи залишки четвертого житла торкнувся й особливостей життя давніх мешканців України. Учасники експедиції також підготували виставку останніх знахідок і дали докладні пояснення. Далі роботу семінару продовжили у приміщенні культу-

рного центру села. Тут учасники семінару переглянули ряд фільмів, що останніми роками були створені разом із першою українською волонтерською історичною прадакшн-групою Wild Fox Film для популяризації пам'ятки та широкого розголосу нинішніх проблем її існування. А потім обговорили найгостріші проблеми збереження й захисту пам'ятки і, у першу чергу, відсутність документації з виділеної земельної ділянки, де визначено межі території пам'ятки та її охоронної зони. Адже земельна ділянка в Державному земельному кадастрі не зареєстрована як така, що має державну форму власності. Окреслили спільні плани подальших дій задля захисту стоянки. (Рис. 5).

Рис. 5. Науково-практичний польовий семінар, 2016 р.

Приємно зауважити, що відчутна користь, нехай ще зовсім незначна, від такої зустрічі науковців і місцевої громади була отримана вже до кінця роботи експедиції. Разом, за кошти експедиції й місцевих під-

приємців, руками сільського умільця виготовили, а силами студентів встановили навколо житла захисний паркан у ангарі, аби вберегти кістки мамонта від механічних пошкоджень (Рис. 6)

Рис. 6. Студенти й новий паркан перед встановленням, 2016 р.

Загалом, гості на місце досліджень приїжджають доволі часто, але це переважно науковці та студенти, що приїждять у справах. От і цього року в експедиції Стефан Пеан, археозоолог, (Париж, Франція) працював над вивченням фауністичних решток, Поль Езарс і Стефан Пірсон (Бельгія) проводили мікростратиграфічні дослідження. Побувала на пам'ятці Наталія Герасименко (географ-геоморфолог, палеогеограф, палеонтолог, професор, доктор географічних наук). У межирицькій експедиції беруть участь не лише знані науковці – також приєднуються молоді археологи, що шукають професійних експедицій із добрими традиціями для проходження практики й набуття фахових навичок, адже досвід, здобутий у полі не замінить навіть найкращими книжками. Крім студентів-археологів Київського національного університету імені Тараса Шевченка, до експедиції долучилася студентка зі Швейцарії, Іріс Шнайдер, яка навчається у Бернському університеті і вивчає європейську преісторію. Студент-біолог із нашого університету Богдан Мамчур старанно допомагав обробляти матеріал: чистив, шифрував і сортував артефакти. Також, до дружньої компанії приєдналися студенти й магістри Києво-Могилянської академії Пелехатий Михайло, Цвіркун Остап і Гаряча Оксана. Та для широкого загалу зацікавлених екскурсій тут поки що не комфортно.

Для успішних подальших досліджень і охорони стоянки конче необхідно визначити установу, яка має права користування й управління пам'яткою археології, адже через важкий нинішній стан НАНУ керівництво Національного науково-природничого музею НАНУ відмовилось від такої функції, оскільки вже багато років не опікується пам'яткою й не проводить там дослідження. А без відповідального управління пам'ятка може зазнати непоправних втрат. Викладачі кафедри археології та музеєзнавства за підтримки декана історичного факультету нашого університету виносять пропозицію, аби Університет виступив у ролі такого користувача. Авторитет і вплив університету дозволить виконати процедуру отримання всіх необхідних, згідно з чинним законодавством України, документів, що відповідають статусу об'єкту культурної

спадщини національного значення. Адже головною проблемою у збереженні культурної спадщини було й залишається відсутність визначених меж археологічних пам'яток і не оформлення права володіння земельними ділянками, де вони розташовуються. Офіційне управління й розпорядження Університету археологічною пам'яткою дозволить у подальшому його використовувати як із науково-дослідницькою, так і з культурно-освітньою метою. Це дозволить активно залучати міжнародні наукові проекти та гранти, проекти місцевого значення. Можлива організація міжнародної співпраці у сфері науки і технологій у межах діяльності Корпорації "Науковий парк Київський університет імені Тараса Шевченка", місія якої полягає саме у просуванні та комерціалізації інтелектуальних R & D проектів.

При будь-яких пропозиціях, звичайно найбільш гостро постає питання фінансового забезпечення планів на майбутнє, адже за сорок років так і не вдалося знайти гроші бодай на пристойний захист віднайденого стародавнього житла. Будьмо реалістами – тепер, коли держава переживає важку кризу війни й тотального реформування, надій на швидкі зміни на краще дуже мало, але наважимося дещо запропонувати, ґрунтуючись на історичному досвіді та сподіваючись на співпрацю з Корпорацією "Науковий парк Київський університет імені Тараса Шевченка":

1. Ураховуючи досвід XIX ст., згадаймо як на будівництво пам'ятників чи храмів збирали кошти, оголошуючи всенародну підписку. У Києві, для прикладу, таким чином збудовані пам'ятник Богдану Хмельницькому та Володимирський собор і багато-багато іншого. Тож для будівництва музею можна було б також оголосити щось подібне, висвітливши непересічне значення пам'ятки, що могла б стати гордістю й окрасою будь-якого європейського музею. Так, експозиція Державного археологічного музею у Варшаві (Польща) починається з реконструкції Межирицького житла, де на етикетці вказано, що подібні знахідки залишків житла були досліджені недалеко від Кракова, але гіршої збереженості, що звісно не дає підстав для наукової реконструкції (Рис. 7).

Рис. 7. Реконструкція Межирицького житла в експозиції Державного археологічного музею Варшави (Польща)

2. Позитивний досвід радянських часів переконує, що вигідно поширювати членські марки Українського Товариства охорони пам'яток історії й культури (УТОПІК). Вартість однієї марки була мізерною: 20–30 копійок, але до 1992 р. щорічно УТОПІКом фінансувалися ремонтно-реставраційні роботи на суму близько 10 млн карбованців (у той же час із державного бюджету виділялися лише 5–6 млн крб.). На будівництво Музею народної архітектури та побуту були виділені понад 50 млн карбованців, 5 млн залучені на будівництво Му-

зею Великої Вітчизняної війни в Києві. Усього ж із часу свого заснування на охорону пам'яток Товариство витратило суму, еквівалентну 400 млн доларів США [9].

3. Також можна розповсюджувати дитячі книжки, розмальовки, сувеніри, іграшки з використанням бренду та зображень житла й інших артефактів із розкопок Межирицької стоянки, відсоток із коштів від продажу яких спрямовувати на будівництво музею. Наприклад, здається продуктивною ідея виготовляти "Набір зменшених моделей пластмасових кісток і бивнів мамонта" для ди-

тячих конструкторів, який можна використовувати і для популярних нині в багатьох музеях світу, дитячих освітніх програм-розкопок (Рис. 8). Подібні іграшки китайського

виробництва з кістками динозаврів заповнили український ринок. А чому б нашим діткам, бавлячись не вивчати історію рідної землі – і цікаво, і корисно.

Рис. 8. "Розкопки" для дітей під час екскурсійної програми в Археологічному музеї Київського університету імені Тараса Шевченка

4. Варто було б скористатись і чудовим досвідом Інституту морської археології (INA) Техаського А&М університету (США). Провідний американський дослідник у галузі підводної археології д-р, професор класичної археології Пенсильванського університету, засновник і президент Інституту морської археології проводив дослідження біля узбережжя Туреччини, неподалік Бодрума. Йому пощастило на початку 1960-х рр. відкрити унікальні залишки кількох стародавніх затонулих вантажних суден із безцінними знахідками. Із кількох вітрин для демонстрації знахідок, що виділило тоді його експедиції Міністерство культури Туреччини в залах фортеці Св. Петра, згодом постав один із найвідоміших і найпопулярніших у світі музей – Музей підводної археології. А для організації університетських наукових досліджень і облаштування музею довелося у Бодрумі побудувати науково-дослідний центр INA. Це комплекс будівель: офіс, кілька лабораторій, бібліотека, гуртожиток для студентів, волонтерів і співробітників. І хоча Техаський університет один із провідних у США, майже всі будівлі зведені коштом меценатів, серед яких кілька найбагатших сімей Америки. Про це сповіщають таблички на будинках з іменами благодійників, закарбовані навічно [4]. Останнім часом ми дізнались, що й у нас є доволі заможні сімейства, то може й вони захочуть увічнитися на стінах музею. Чому б не спробувати надати їм таку можливість.

Наукове сприйняття світу не спонукає авторів до бурхливої фантазії, але будь-який реальний проект завжди починається з мрії. Тому в уяві вже постають будівлі і музею, і наукової лабораторії, і майданчика для проведення реконструкторських фестивалів для екскурсантів, із відтвореним у натуральну величину житлом, де побут первісної людини можна приміряти на себе до найменших подробиць (не лише лицарі, фортеці і козаки на конях наповнювали історію України). І якщо за збереження своєї спадщини потрібно боротися, то науковці й освітяни до такої боротьби готові. Чи готова допомагати держава? Чи довго вистіють пам'ятка археології – об'єкт культурної спадщини національного

значення, під тиском сучасної державної політики України у сфері збереження історичної спадщини без боротьби за її збереження всією громадою?

Список використаних джерел

1. Гладких М. И. Древнейшая архитектура по археологическим источникам эпохи палеолита / М. И. Гладких // *Vita antiqua*. – 2001. – № 3–4. – С. 15–21.
2. Гладких М. И. Нова споруда з кісток мамонта в Межиріччі / М. И. Гладких, Н. Л. Корнієць // *Вісник АН УРСР*. – 1979. – Вип. 9. – С. 50–54.
3. Європейська конвенція про охорону археологічної спадщини // *Правова охорона культурної спадщини. Нормативна база: документи / Автори-упорядники: М. Є. Левада, М. Т. Пархоменко, О. М. Титова. – 2-ге вид. – К.: ХІК, 2006. – С. 38–46.*
4. Морозова Я. На родині Геродота. Бодрумський Центр підводної археології / Я. Морозова, Л. Самойленко // *Нептун Україна*. – 2009. – № 1. – С. 33–39.
5. Нужний Д. Ю. Індустріальна варіабельність господарських об'єктів першого житла Межиріцького верхньопалеолітичного поселення / Д. Ю. Нужний, П. С. Шидловський // *Археологічний альманах*. – 2009. – № 20. – С. 203–218.
6. Пидопличко І. Г. Межирічские жилища из костей мамонта / І. Г. Пидопличко. – К.: Наук. думка, 1976.
7. Пидопличко І. Г. Позднепалеолитические жилища из костей мамонта на Украине / І. Г. Пидопличко. – К.: Наук. думка, 1969.
8. Пеан С. Використання великих ссавців на епігравецьких стоянках Семенівка 1, 2, 3 та Межиріч / С. Пеан, Д. Нужний, П. Шидловський // *Міжнародна наукова конференція "Людина та ландшафт: географічний підхід в первісній археології"*. (3–5 лютого 2016, Київ, Україна): Тези доповідей. – К.: Стародавній Світ, 2016. – С. 45.
9. Українське товариство охорони пам'яток історії та культури (УТОПІК) [Електронний ресурс] // Вікіпедія. Вільна енциклопедія. – Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/Українське_товариство_охорони_пам'яток_історії_та_культури. – Назва з екрану. – Дата звернення: 19.10.2016.
10. Шидловський П. С. Дослідження та проблеми збереження Межиріцького поселення мисливців на мамонтів / П. С. Шидловський // *Праці Науково-дослідного інституту пам'яток охоронних досліджень*. – 2013. – Вип. 8. – С. 567–581.
11. Шидловський П. С. Производственный инвентарь участка культурного слоя на юг от первого межирічского жилища / П. С. Шидловський, Д. Ю. Нужний, С. Пеан // *Археологічний альманах*. – 2014. – № 31. – С. 51–68.
12. Nuzhnyi D. Yu. Variabilité de l'industrie lithique entre les structures de l'habitation n° 1 de Mezhyrich, site du Paléolithique supérieur d'Ukraine / D. Yu. Nuzhnyi, P. S. Shydlovskiy // *L'Anthropologie*. – 2015. – Vol. 119 (4): Hommes et environnements au Paléolithique supérieur en Ukraine: Mezhyrich. – P. 394–416.

References

1. GLADIKH, M. I. (2001) Drevnejshaya arkhitektura po arheologicheskim istochnikam epokhi paleolita. *Vita antiqua*. 3-4, 15–21.
2. HLADKYKH, M. I., KORNIETS, N. L. (1979) Nova sporuda z kostok mamonta v Mezhyrichi. *Visnyk AN URSR*. 9, 50–54.
3. Yevropeiska konventsiiia pro okhoronu arheologichnoi spadshchyny (2006). In: M. Ye. Levada, M. T. Parkhomenko, O. M. Tityova (eds.) *Pravova okhrona kulturnoi spadshchyny. Normatyvna baza: Zb. dokumentiv*. 2nd ed. Kyiv: KhlK, pp. 38–46.
4. MOROZOVA, YA, SAMOJLENKO L. (2009) Na rodine Herodota. *Bodrumskij Tsentri podvodnoj arheologii. Neptun Ukraina*. 1, 33–39.
5. NUZHNYI, D. YU., SHYDLOVSKYI, P. S. (2009) Industrialna variabelnist hospodarskykh obektiv pershoho zhytla Mezhyritskoho verkhnopaleolitychnoho poselennia. *Arkheologicheskij almanakh*. 20, 203–218.
6. PIDOLICHKO, I. G. (1976) *Mezhyrichskie zhylishha iz kostej mamonta*. Kiev: Naukova dumka.
7. PIDOLICHKO, I. G. (1969) *Pozdnepaleoliticheskie zhylishha iz kostej mamonta na Ukraine*. Kiev: Naukova dumka.
8. PEAN, S., NUZHNYI, D., SHYDLOVSKYI, P. (2016) Vykorystannia velykykh ssavtsiv na epivhravetskykh stoiakakh Semenivka 1, 2, 3 ta Mezhyrich. In: *Proceedings of "Liudyna ta landshaft: heohrafichniy pidkhyd v pervisnii arkheolohii" international conference*, Kyiv, Ukraine, 3–5 February 2016. Kyiv: Starodavnyi Svit, p. 45;
9. Ukrainse tovarystvo okhorony pamiatok istorii ta kultury (UTOPIK). [Online] Wikipedia. Available from: https://uk.wikipedia.org/wiki/Українське_товариство_охорони_пам'яток_історії_та_культури. [Accessed 19 October 2016].
10. SHYDLOVSKYI, P. (2014) Doslidzhennia ta problemy zberezhenia Mezhyritskoho poselennia myslytsiv na mamontiv. *Pratsi Naukovodoslidnogo instytutu pamiatkookhoronnykh doslidzen*. 8, 567–581.
11. SHYDLOVSKYI, P., NUZHNYI, D. YU., PEAN, S. (2014) Proizvodstvennyj inventar uchastka kulturnogo sloia na yug ot pervogo mezhyritskogo zhylishha. *Arkheologicheskij almanakh*. 31, 203–218.
12. NUZHNYI, D. YU., SHYDLOVSKYI, P. S. (2015) Variabilité de l'industrie lithique entre les structures de l'habitation n° 1 de Mezhyrich, site du Paléolithique supérieur d'Ukraine. *L'Anthropologie*. 119 (4), 394–416.

Надійшла до редколегії 28.11.16

L. Samoilenko, The Head of Museum of Archaeology,
P. Shydlovskyi, PhD in History, Associate Professor
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

MEZHYRICH SETTLEMENT: WHAT WILL BE THE FUTURE OF OUR PAST?

The article highlighted the 50-year history of the unique archeological site – the mammoth-hunters settlement that dates the mid-15th millennium BP, situated on the territory of the modern village Mezhyrich, Kaniv district, Cherkasy region, on a promontory between the rivers Ros and Rosava, a little to the west from the Dnieper. The paper reviews the current state of the settlement. The authors inform about the scientific and practical seminar on 22 July, 2016. The staff and students of the Department of Archaeology and Museology at the initiative of the Th. Vovk Center for Paleoethnological Research to mark the half-century anniversary studies of an Upper Palaeolithic site with the remains of mammoth-bone architecture organized this event. The seminar resulted in establishing links between scholars-archaeologists, representatives of district and regional administrations and local communities looking to the future cooperation for the preservation of a unique object – remains of the dwelling of prehistoric people in the territory of the site. In addition, we paid attention to suggestions concerning the rescue of the findings that is crucial for the domestic and Eastern European Paleolithic, and its museification for further use for scientific, educational, cultural and educational activities on the modern standards level.

Keywords: archeology, protection of cultural heritage of Ukraine, Paleolithic, hunters of mammoth-hunters' site, museification.

УДК 378.4(477-25)(091)

<https://doi.org/10.17721/1728-2640.2016.131.4.15>

Т. Самчук, асп.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

ФОРМУВАННЯ УНІВЕРСИТЕТСЬКОГО ПРОСТОРУ В КИЄВІ (ДО ІСТОРІЇ ПЕРШИХ БУДИНКІВ УНІВЕРСИТЕТУ СЯГОГО ВОЛОДИМИРА)

Розглянуто історію перших приміщень Університету св. Володимира в контексті формування університетського простору в Києві. Висвітлено подробиці будівництва будинків орендованих університетом і встановлено місце їхнього розташування в міському просторі Києва. Для цього були широко використані архівні й картографічні джерела. У публікації розглянуто історію таких університетських будівель і територій: будинок Самойловича, Ахте, Гудим-Левковича, Бухтєєва, садиба Бєгичева й манеж для верхової їзди. Проаналізовано деталі орендних договорів щодо найму будинків для Університету св. Володимира. Вказано, які колекції та структурні підрозділи університету розташовувалися в кожному з орендованих будинків. Головні висновки вказують на те, що університетський простір включав не лише будівлі, а й значні за площею орендовані садиби з рядом господарських приміщень. Будівлі Університету св. Володимира розташовувалися поруч із тогочасним адміністративним центром міста й губернії у престижних, аристократичних районах Києва – Липках і Печерську.

Ключові слова: університетський простір, Київ, Університет св. Володимира.

Університет як культурний феномен тривалий час залишається у сфері особливого інтересу дослідників. Зрозуміло, що йдеться не лише про навчальний заклад, а й про загальний соціокультурний вплив університету на суспільство. У цьому контексті значний інтерес становлять дослідження взаємозв'язку університету й міста, зокрема в архітектурному та просторовому вимірі.

Ця публікація є продовженням розпочатого нами циклу досліджень пов'язаного з просторовим аспектом історії Університету Св. Володимира^[43]. Адже формування університетського простору, особливо на початковому етапі існування навчального закладу, залишається не достатньо вивченим. На наше переконання, важливим елементом комплексного дослідження є реконструк-

ція університетського простору, як важливої складової становлення навчального закладу. Відтак наше завдання полягає у висвітленні історії орендованих університетом будинків, визначенні місця розташування приміщень у місті й розгляді подробиць їхнього найму. У цій статті ми розглянемо історію приміщень, які ввійшли до університетського простору протягом літа 1834–1835 рр.

Будинок Самойловича (спадкоємців Бухтєєва). Історія садиби бере свій початок із перших років XIX ст. 14 березня 1800 р. київський купець Тимофій Бухтєєв^{**}

^{**}Тимофій Бухтєєв був купцем першої гільдії, у 1816 р. йому виповнилося 40 років, тобто він був орієнтовно 1776 р. народження. Із початку XIX ст. вів у Києві активну торговельну діяльність. Згодом купець збанкрутував і позбувся частини майна. Решта майна опинилася під арештом або під контролем кредиторів. Помер Т. Бухтєєв у 1841 р., справи й борги були передані його спадкоємцям, зокрема доньці Олександрі Тимофіївні Бухтєєвій. [39, арк. 12 зв.-13], [8, с. 159]

^{*}Попередньо ми висвітлювали історію перших орендованих приміщень Університету Св. Володимира (будівлі садиби Корта, будинок Семенюти, будинок Ботвиновського, міський магазин, склади Підгаєцького)